

Tor Christian Jevanord

Tukthuset som kulturminne

- Fasadens idyll eller de innsattes historie?
Hvordan bevare den vanskelige kulturarven til
Tukthuset som minnested?

Bacheloroppgave i Kulturminneforvaltning

Veileder: Thomas Brandt

Mai 2021

Tor Christian Jevanord

Tukthuset som kulturminne

- Fasadens idyll eller de innsattes historie? Hvordan bevare den vanskelige kulturarven til Tukthuset som minnested?

Bacheloroppgave i Kulturminneforvaltning
Veileder: Thomas Brandt
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Tor Christian Jevanord

Tukthuset som kulturminne

- Fasadens idyll eller de innsattes historie? Hvordan bevare den vanskelige kulturarven til Tukthuset som minnested?

Bacheloroppgave i kulturminneforvaltning

Veileder: Thomas Brandt

Trondheim, mai 2021

Illustrasjon:

Tukthuset sin bakre del med kirkerom og to sidefløyer med verksted, over disse fangerom.

Bildet gir et godt inntrykk av hvordan det var på slutten av 1800 tallet. Foto: Statsarkivet i Trondheim.

Forord

Det har vært spennende å fordype seg innenfor kulturminne og arbeidet med denne bacheloroppgaven har vært interessant og lærerikt. Jeg vil takke veileder Thomas Brandt, som har gitt konstruktive tilbakemeldinger og lærerike veiledningstimer, med gode innspill til hvordan jeg skulle løse oppgaven. Jeg vil også takke min samboer og familie for støtte og oppmuntring undervis.

Tor Christian Jevanord

Trondheim, mai 2021

Innhold

1. Innledning	4
1.1 Problemformulering.....	5
1.2 Metodisk inngang.....	5
1.3 Kvalitativ metode	6
1.4 Definisjoner og begrepsavklaringer	7
1.4.1 Kulturminne	7
1.4.2 Vedtaksfredet kulturminne.....	7
1.4.3 Administrativt fredet.....	7
1.4.4 Klausulert	8
1.4.5 Kautokeino-opprøret	8
1.4.6 Fødsel i dølgsmål.....	8
1.5 Den vanskelige kulturarven.....	8
1.6 Avgrensing.....	10
2. Bakgrunn	10
2.1 Historikk om Tukthuset.....	10
2.2 Historikk om noen innsatte.....	12
2.2 Kulturminneverdier og fredningsvedtak	14
2.3 Intervju med eiere.....	15
3. Funn og drøfting.....	17
3.2 Arkitektur	17
3.2 Lagmannsrettsbygningen.....	18
4. Konklusjon.....	21
Litteratur	22

1. Innledning

Verdisettingen av fengselsanlegg som kulturarv kan ofte være krevende og vanskelig. I følge kulturminneforsker Grete Swensen vil man i verdissetingen: «[...] veksle mellom å betrakte [fengselsanleggene] som arkitektur, som markører over rettsstatens utvikling, eller som uttrykk for problematiske perioder i enkeltmenneskers livsløp.»¹ Sitatet viser en problematikk innen kulturminneforvaltning, som er aktuelt for store intuisjonsbygninger, der fasaden har arkitektoniske verdier som gjør dem verneverdige. Bak fasaden gjemmer fengselsanleggene en lang historisk prosess over rettstatens utvikling. Der har mange mennesker levd under harde kår, noe som lett kan bli glemt i ettertiden.

I min hospiteringsperiode oppdaget jeg flere ukjente historier i et tidligere fengselsanlegg. I bachelorprogrammet i kulturminneforvaltning, som er et treårig studieforløp, avsluttes det sjette semesteret med hospitering og bacheloroppgave i kulturminneforvaltning.

Hospiteringen skal danne et grunnlag for oppgavens tema med problemstilling. Jeg gjennomførte praksis på Tukthuset i Erling Skakkes gate 60, fra 18. januar 2021 til 18. februar 2021.

I arkivene er det materiale om både Tukthuset og menneskene som oppholdt seg der. I dette fengselsanlegget var det fanger fra 1788 fram til 1971.² I praksis fikk jeg i oppgave å skrive artikler om det jeg fant i de ulike arkivene. Artiklene skulle senere publiseres i *Adresseavisen*. Det var gjennom dette arbeidet, med å formidle Tukthusets historie, at jeg ble kjent med enkeltskjebner. Jeg oppdaget historier om mennesker som hadde sittet på Tukthuset og historien om bygget. I arkivene fant jeg blant annet informasjon om de fangene som var med i Kautokeino-oppgjøret. Det var også flere kvinner som var dømt for barnefødsel i dølgsmål. Det å skjule og drepe sitt nyfødte barn innebar, i de tidligste år av Tukthusets historie, at kvinnene fikk dødsstraff.³ Som regel ble straffen benådet til livstidsopphold på Tukthuset. Ved å se på historikken bak menneskeskjebner som var innesperret mot sin vilje, kunne jeg følge rettsutviklingen i Tukthuset og lære mer om disse personene, samt få en forståelse for hvordan dagliglivet var som fange, prest og styresmakter.

¹ Swensen 2013:19

² Christiansen 2009:82

³ Bugge 1969: 45

1.1 Problemformulering

Fasadens idyll eller de innsattes historie? Førsteintrykk av et kulturhistorisk bygg er som oftest fasaden. Man vurderer den arkitektoniske stilen, om den passer den inn i det kulturhistoriske miljøet og funksjonen til bygget. I dette tilfellet er bygget et fengselsanlegg, og da vekkes en nysgjerrighet i meg om hvorvidt historien til de innsatte, bak fasaden, er ivaretatt. I denne oppgaven skal jeg undersøke følgende problemstilling: *Hvordan bevare den vanskelige kulturarven til Tukthuset som minneste?* For å besvare problemstillingen vil jeg med utgangspunkt i historiene om enkeltindividene, finne ut mer om hva kulturarven til anlegget består av og diskutere dette opp mot relevant teori innen kulturminneforvaltning. Jeg vil også se nærmere på hvem som eier bygget og hva de eventuelt ønsker å formidle med historien om Tukthuset.

1.2 Metodisk inngang

Den metodiske fremgangsmåten vil være å undersøke teori om verdisetting og historikken til Tukthuset, samt intervju dagens eiere av Tukthuset. Fokuset i oppgaven ble også tidlig konsentrert mot de kvinnelige innsatte i Tukthuset, der jeg vil gå i dybden på de som var med i Kautokeino-oppgjøret og de som fødte i dølgsmål. Ved å ta utgangspunktet i historien om noen av de kvinnelige innsatte, kan jeg på den ene siden undersøke rettshistorien og på den andre siden få innsikt i hvordan det var å sitte inne på Tukthuset.

Basert på tidligere studier i emnet KULMI2710 Lokalhistorie med arkivkunnskap, som er en del av studiet innen kulturminneforvaltning, har jeg et godt utgangspunkt med tanke på arkivundersøkelser og innsamling av ulike kilder. Med denne bakgrunnen kan jeg benytte teori i praksis for å finne ut mer om Tukthuset historie.

I arbeidet med de innsatte vil det være naturlig å benytte kildemateriell fra før 1900-tallet. Det rikeste kildetilfanget er fra 1800-tallet, da nyere kilder i arkivene er klausulert.

Trondheim byarkiv og statsarkiv, som holder til i arkivsenteret på Dora, er relevante steder å oppsøke for å finne mer ut om personene som satt inne på Tukthuset. Arkivet på Dora har fangeprotokoller og fortegnelse over fangene samt rettsprotokoller. Nasjonalbibliotekets seksjon for publikumstjeneste gir tilgang til pliktavlevert materiale for forskning. Den tjenesten vil være sentral for å søke igjennom aviser, og da særlig *Adresseavisen*.

I tillegg viser jeg til litteratur fra kulturminnestudiet der det er relevant og trekker inn det jeg har lært fra forelesningene i utdanningsløpet. På denne måten er teorien også empiri. Videre vil jeg blant annet komme nærmere inn på vanskelig kulturarv. I det følgende presenteres andre fagkilder kort.

Historiker Kjeld Bugge utga i 1969 boken *Fullbyrdelsen av frihetsstraff i det 18. århundre: fengselsvesenets historie nordenfjells i det 18. århundre: en undersøkelse bygget på forholdene i det daværende Trondhjems Stift*.⁴ Boken er en relevant kilde til historikken rundt Tukthuset, sammen med supplerende aviskilder og dokumenter i statsarkivet i Trondheim. I statsarkivet er det fangeprotokoller, hvor hver enkelt fange oppført med navn, alder, fødested, forbrytelser og straffelengde. Man vil også finne informasjon i protokollene over domsaktene, som er over straffesakene til hver enkelt fange.

Videre vil jeg vise til kulturminneforsker Grete Swensen og hennes forskning. I 2013 utgav hun boken *Å lage kulturminner: hvordan kulturarv forstås, formes og forvaltes*.⁵ Innholdet har gitt meg inspirasjon til oppgaven om Tukthuset og det anlagte perspektivet.

I forbindelse med enkelthistoriene som kan knyttes til Kautokeino-opprøret, har det vært relevant å undersøke flere historiebøker. Nellejet Zorgdrager, som har tatt doktorgrad på Kautokeino-opprøret, har skrevet boken *De rettferdigets strid*.⁶ Denne boken gir informasjon om de samiske kvinnene som kom til Tukthuset.

1.3 Kvalitativ metode

På grunn av koronasituasjonen vil intervjuene foregå via e-post. Det å bruke e-post til intervju kan ha både fordeler og ulemper. Hvis spørsmålene klare og spesifikke, vil mottaker gi konkret tilbakemelding og kanskje bruke litt tid å reflektere over spørsmålene. En ulempe med e-postintervju er at man ikke får stilt oppfølgingsspørsmål, eller kan be den man intervjuer om å oppklare eventuelle tvetydigheter. En skriftlig tilbakemelding kan likevel være hensiktsmessig da man mottar svarene ferdig skrevet ned, slik den personen formulerer seg. Aksel Tjora forklarer i boken *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* å benytte e-post som arbeidsmetode kan fungere bra om de som blir interjuvet er interessert i temaet.⁷ Jeg

⁴ Bugge 1969

⁵ Swensen 2013

⁶ Zorgdrager 1997

⁷ Tjora 2021: 207

vurderer det som hensiktsmessig å benytte e-postintervju gitt omstendighetene og fordi jeg skal foreta en mindre kvalitativ undersøkelse.

Til intervju har jeg valgt Øystein Ekroll og Trygve Bragstad, som er dagens eiere av Tukthusanlegget. Begge er interessert i historie og gamle hus. Ekroll er arkeolog og forsker, ansatt som førsteamanuensis ved Nidaros domkirkes restaureringsarbeider. Bragstad har en lang politisk karriere og har hatt rekke verv i frivillige organisasjoner blant annet som hovedstyreleder i Fortidsminneforeningen i Norge. Siden 2019 har Bragstad arbeidet i Kommunalråd for Høyre. Jeg kunne ha intervjuet andre representanter fra Justismuseet og Fylkeskonservatoren, for å få et bredere syn på problemstillingen fra et offentlig ståsted, men det har det ikke vært tid og anledning til i denne omgang.

1.4 Definisjoner og begrepsavklaringer

I denne oppgaven vil jeg bruke en del kulturminnefaglige begreper og noen sentrale historiske begrep, som er relevant til tematikken i oppgaven. Noen av de viktigste begrepene blir forklart under.

1.4.1 Kulturminne

I kulturminneloven §2 defineres begrepet som «Kulturminner er alle spor etter menneskers liv og virke i vårt fysiske miljø. Begrepet omfatter også steder det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.»⁸

1.4.2 Vedtaksfredet kulturminne

Defineres som kulturminne som ikke er automatisk fredet, men fredet gjennom enkeltvedtak etter kulturminneloven. Vedtaksfredninger fattes av Riksantikvaren.⁹

1.4.3 Administrativt fredet

I dette tilfellet er begrepet basert på et utvalg listeførte kulturhistoriske bygninger fra staten i Fortidsminneforeningens årbøker fra 1933 – 34. Oversikten kom etter bygningsfredningsloven i 1920, der statens bygninger ikke ble formelt fredet.¹⁰

⁸ Kulturminneloven 1979, §2

⁹ Riksantikvaren 2021.(ordforklaringer)

¹⁰ Riksantikvaren 2020.(Landsverneplaner)

1.4.4 Klausulert

Hvis et kildemateriale er klausulert, innebærer det begrenset adgang til å bruke arkivmaterialet.¹¹

1.4.5 Kautokeino-opprøret

Et voldelig sammenstøt som skjedde 8. november 1852, der en gruppe læstadianere stormet lennsmannen og hans folk i Kautokeino.¹²

1.4.6 Fødsel i dølgsmål

Det vil si å føde i hemmelighet. En slik fødsel der hvor barnet var dødfødt, forsvunnet eller død av andre årsaker, innebar, ifølge Christian V's Norske lov fra 1687, dødsstraff for barnets mor.¹³

1.5 Den vanskelige kulturarven

Kulturarv kan være smertefull. Begrepet «Painful heritage» eller «smertefull kulturarv» er kulturminner som knyttes opp til lidelse og smerter, og disse er vonde å minnes.¹⁴ I Norge har smertefull kulturarv vært et begrep som har blitt benyttet av Riksantikvaren i flere år, blant annet gjennom fredninger av krigsfangeleiren Øvre Jernvann i Narvik og Quislings Villa Grande til Holocaustsenter.¹⁵ Her kan det for eksempel også være et spørsmål om hvorvidt man skal vise frem overgriperens historie.

NTNU Vitenskapsmuseet og Falstadsenteret samarbeider om vanskelig kulturarv. De har blant annet et forskningsprosjekt, som er ledet av professor Marek E. Jasinski, som handler om krigsfangeleirene, minner i landskapet og slagmarken der det har hendt grufulle hendelser.¹⁶ Det er slike minner fra andre verdenskrig man forbinder den vanskelige kulturarven med og er en nær historie, der det enda lever tidsvitner som opplevde grusomhetene og kan gjenfortelle historien.

¹¹ Brevik 2010

¹² Zorgdrager 1997: 17

¹³ Nordby 2000: 13

¹⁴ Riksantikvaren 2013: 14

¹⁵ Riksantikvaren 2013: 14

¹⁶ Riksantikvaren 2013: 14

Avstand i tid kan gjøre det lettere å formidle den vanskelige kulturarven. Professor Sharon Macdonald stiller spørsmål om slike vanskelige minner fra andre verdenskrig om de fremdeles er like problematiske i artikkelen «Is 'Difficult Heritage' Still 'Difficult'?»¹⁷ Grunnen til at hun stiller spørsmål omkring dette, er for å synliggjøre at desto lengre man tid som har gått, desto lettere blir det å snakke om slike kulturminner.

Minnesteder knyttet til 22. juli 2011 er nyere eksempel på smertefull kulturarv. Terrorangrep førte, som kjent, til at 77 mennesker mistet livet. Regjeringskvartalet ble angrepet med et bombeangrep.¹⁸ På Utøya ble 69 drept og mange ble skadet av skuddskader.¹⁹ Det er slike minner som inngår i den vanskelige kulturarven, hvor mange hensyn må tas. «Riksantikvaren mener erfaring tilsier at kortsiktige behov for å fjerne de materielle sporene etter smertefulle hendelser som regel ikke tjener de langsiktige behovene for bearbeidelse av sorg og traumer.»²⁰ De etterlatte vil kunne ha ulike synspunkt og meninger, og med større avstand til hendelsene vil det også kunne oppstå andre behov.

Sorg bearbeides i ulike faser. Professor Randall F. Mason mener også at slike steder ikke er annerledes enn andre minnesteder eller kulturminner. Manson har vært opptatt av at sorg er sentralt tema, der tragiske hendelser har funnet sted, og i denne bearbeidningen mener han at man må komme tidlig inn i prosessen og at slike steder må være rom for endringer senere i tid.²¹ De etterlattes sorgprosesser er forskjellige med minner og følelser som er sterkt forankret i hendelsen. På den andre siden har det kollektive og nasjonale perspektivet et behov for endringer av minnet over tid.

Tukthuset kan også være en slik vanskelig kulturarv, selv om det ikke er direkte like entydig «smertefull» eller «uønsket» arv som de eksemplene jeg har nevnt over med terrorhandlinger og fangeleirer fra andre verdenskrig. I fengselsanlegget har flere individer samme erfaringer og i tillegg har de egne personlige minner.

¹⁷ Macdonald 2015: 1

¹⁸ Gjørsv 2012: 17

¹⁹ Gjørsv 2012: 17

²⁰ Riksantikvaren 2013: 16

²¹ Riksantikvaren 2013: 14

1.6 Avgrensning

Når det gjelder Tukthusanlegget, vil jeg begrense omfanget i oppgaven ved å se nærmere på den søndre delen. Lagmannsrettsbygningen, som ble tatt i bruk av Frostating lagmannsrett i 1921, før den tid var et bygg som ble benyttet til skoleundervisning, som verksted, fangerom og kirke for de på Tukthuset. Bygningen er også den eldste delen av Tukthusanlegget og gjør det lettere for å forstå den lange linjen og den historiske prosessen.

2. Bakgrunn

2.1 Historikk om Tukthuset

Utgangspunktet for dette kapittelet er historikk. Tukthuset i Trondheim regnes som en av landets eldste institusjonsbygginger.²² Bygningen, som ligger mellom Erling skakkes gate og Kongens gate, ble bygget i 1732 og er i dag et viktig sosialhistorisk minnesmerke ikke bare for Trondheim, men også nasjonalt. I det følgende skal vi se nærmere på den historiske linjen, fra institusjonen var i bruk som arbeids og straffeanstalt, til dagens bruk.

Det har vært flere større endringer når det gjelder bruk. I perioden 1638 – 1681 var det en anstalt for byens hjemløse og fattige jenter og kvinner.²³ Denne anstalten som var opprettet på domkirkegården i Trondheim. Disse anstaltene ble opprettet i en del norske byer på 1600-tallet, for å få bort tiggere eller de som ikke hadde noe tilholdssted. Men anstalten strøk med under den store bybrannen i 1681.²⁴

Etter brannen ble det etter hvert et nytt behov for en anstalt. Det tok likevel over femti år før den nye institusjonen med navnet «Tugt- og Verkshus for Trondhjems By og Stift» kunne ta imot fattige arbeidsføre mennesker. Det har vært en lang prosess å gjenopprette anlegget og i 1711 kan man lese begrunnelsen for at de måtte bygge et nytt Tukthus:

Formedlest Byen vrimler af fattige Børn, som gaae paa Gaderne. Uraadig Ungdom, løse Qvindfolk, Løsgængere og Betlere, det skulde være høit fornødent, at det saa længe forfaldne og aldeles nedlagte Tugthuus... maatte, baade til Tugt og Disciplin, saa vel som og til Haandverk at lære saadane Folk, uden Ophold blive op-rettet.²⁵

²² Bugge 1969: 244

²³ Bugge 1969: 49

²⁴ Bugge 1969: 49

²⁵ Bugge 1969: 49

Det ser ut til at behovet tvang seg fram for byens beboere, som ikke ville ha fattige i gatene. Det nye Tukthuset ble bygget i 1732 etter at kongen hadde gitt gratis tomt på Kalvskinnet rett ovenfor Hospitalkirka.²⁶ Kongen var involvert og den som bestemte ny lokalisjon.

Tukthuset var videre først og fremst en arbeidsanstalt. På arbeidsanstalten var det for det meste kvinner og jenter, som holdt på med spinning og veving. Branntakst protokollen for 1767 kan man få en beskrivelse og innblikk i hvordan bygget var mot syd: «begge Verkstederne saa Kjøken i een Bygning under et Tak»²⁷ og var taksert til 1750 riksdaler. Ser vi fra branntaksten i 1787, som gir en mer nøyaktig beskrivelse, står det: «Kirken, begge Verkstederne, samt Stue, Kjøkken i een Bygning, 2 Etasjer høy, 21 Fag Vinduer, 8 Kakkelovner, 1 Bryggepanne, 2 Presser,»²⁸ og var taksert til 1770 riksdaler. Beskrivelsen gir oss en forståelse av at bygget har vært uten endringer, da taksten var omtrent den samme i 20 år. Dette innbefatter også at Tukthuset har hatt kirke siden 1767, eller før den tid, noe vi kan lese ut fra opplysningene som taksten gir oss.

Over tid var det stor slitasje på anlegget. Fra omkring 1768 var Tukthuset falleferdig. Det ble hevdet at det var vanskelig å holde de innsatte inne og tyvene ute, og bygningen mot Kongensgate ble to år senere solgt til nedrivning.²⁹ Thomas Angells stiftelse ga midler i 1770 om å utføre en større utvidelse av tukthusanlegget og ble ferdig i 1772 med arkitekt Heinrich Kühnemann i spissen.³⁰ Bygningsmassen ble da mer som et fengsel med høye plankegjerd, der det var bygninger og lufteområder som avskilte et område for kvinner og et område for menn. Tukthuset blir fra denne tid en lukket anstalt, og det ble vanskeligere for menn og kvinner å ha kontakt med hverandre.

I perioden 1885-1920 skiftet Tukthuset navn hele tre ganger. I 1885 endret de det til Trondhjems Straffeanstalt. Navnet ble beholdt fram til 1909 og etter het det Trondhjems Landsfængsel. 1920 ble det nok et navneskifte med navnet Trondheim Kretsfængsel, Avd. C, som ble brukt frem til de avviklet kretsfengselet i 1971.³¹ Det ble da besluttet å rive deler av bygningsanlegget i forbindelse med tomt og parkeringsplass for det nye politihuset. Bygningen ble leid ut til forskjellige kontorformål og en mindre del til bolig. Noen av de som

²⁶ Bugge 1969: 65

²⁷ Bugge1969: 66

²⁸ Bugge 1969: 70

²⁹ Bugge 1969: 66

³⁰ Bugge 1969: 69

³¹ Grankvist 1997: 73

hadde kontorer der fra 1972 var Foreningen til Norsk Fortidsminnemerkers Bevaring.³² Leieavtalen gikk ut på at de skulle sette i stand innvendig og vedlikehold. Eieren, Statens Bygge- og Eiendomsdirektorat, hadde ansvaret for utvendig vedlikehold.

I 1979 vil Den Trønderske Avdeling av Foreningen til Norsk Fortidsminnesmerkers Bevaring overlate bygningen, som de hadde fått av staten, til noen som kunne overta Kongens gate 85 i foreningens ånd. Fylkeskonservatoren fikk forespørsel om de kunne være interessert i å ta over bygget.³³ Det at foreninger med fortidsinteresser og at Fylkeskonservatoren kom inn i Tukthuset, etter avvikling av kretsfengselet, har nok bidratt med å bevare Tukthuset slik vi kjenner bygget i dag.

2.2 Historikk om noen innsatte

Tukthuset har mange spesielle og ukjente historier. Blant dem finner vi noen kvinner med ulike livsskjebner. Historiene vitner om grove overgrep og urett mot kvinner i en sårbar situasjon. Historiene viser også skjevhet i forhold til dagens moderne likestilling. Kvinnenes situasjon har vært lite omdiskutert, og i den forbindelse kan man lure på om det fortsatt kan være vanskelig å snakke om historiene i dag. Ved å se på noen av fangene som var Tukthuset kan man muligens finne svar på det som har vært skjult. Blant annet oppdaget jeg at de som var med i Kautokeino-oppgjøret og kvinner som var dømt for barnefødsel i dølgsmål, var lite kjent fra tidligere.

Enkelte historier kan knyttes direkte til Kautokeino-oppgjøret. Ellen Jacobsdatter Hætta og Berit Hansdatter Gaup, som begge fikk 12 års straffarbeid etter å angivelig skal ha vært voldelige i Kautokeino-opprøret, ble sendt til Tukthuset i Trondheim i 1854, sammen med tolv andre samiske kvinner.³⁴ Opprøret i Kautokeino skjedde, som kjent, 8.november 1852, og var et voldelig sammenstøt mellom en gruppe læstadianere, som stormet lennsmannen og hans folk.³⁵ Lennsmannen Lars Johan Bucht, brennvinshandleren Carl Johan Ruth ble drept og sognepresten ble piska med bjørkeris. Oppgjøret ble blodig og to av læstadianerne ble skadet og døde noen dager etter slaget. 22 kvinner og menn ble dømt etter oppgjøret, hvor av Mons Somby og Aslak Hætta ble halshugd.

³² Ukjent forfatter 01.03.1979

³³ Ukjent forfatter 01.03.1979

³⁴ Zorgdrager 1997: 388

³⁵ Zorgdrager 1997: 17

Venninnene Ellen og Berit var kun 16 år da opprøret fant sted. To år senere ble de sendt sørover og til slutt kommandert inn i Tukthuset, der ble de registrert inn som fjellfinn og tjenestepiker, som snakket finsk og norsk.³⁶ Alle samer ble registrert på denne måten, fordi de ikke ville bli forbundet med det samiske og fornorskningsideologien stod sterkt.

Kildene ved Statsarkivet i Trondheim forteller at arbeidsdagene var lange. Som regel startet jentene arbeidsdagen fra klokka fem om morgenen til klokka åtte om kvelden, og alle de samiske kvinnene hadde skoleundervisning i norsk med hospitalprest Fredrik Elias Storm.³⁷ Arbeidsoppgavene var mange i Tukthuset og kvinnene jobbet for det meste i tekstilverkstedet. Jentene arbeidet, selv om de hevdet at de var uskyldige. Det var også andre som mente at de ikke burde straffes så hardt. Handelsmannen Andreas Berger skrev benådningssøknad den 20. januar 1860 på vegne av de pårørende til Berit Gaup og Ellen Hætta. Der sto det blant annet: «Begge Pikebørn vare før Katastrofen etter hvad jeg har kunnet erfare, stillferdige, snille Børn, der ingen Tanke havde om at begaae en ond Gjerning.»³⁸ Dette ble ikke tatt til følge. Ellen døde i fengselet i 1860 av lungetæring og Berit sonet dommen på 12 år og slapp fri.³⁹ Det er i dag tankevekkende å finne ut at man kunne få en så streng straff, kun for å angivelig skal ha slått etter presten og prestekona.

I de tidligste år av Tukthusets historie var det å føde i dølgsmål ensbetydende med dødsstraff, om det ble oppdaget. Rettsprotokollene fra Tukthuset viser hvordan straffen endre seg i den historiske tidslinjen. I protokollen fra 1774 til 1786 står det om tre tilfeller der kvinnene ble sendt tilbake til sine hjemsteder hvor dødsstraffen skulle fullbyrdes med halshogging og hodet skulle settes på stake.⁴⁰ Det var altså en hard straff, som også skulle være til skrekk og advarsel for andre.

På slutten av 1700-tallet ble dødsstraff omgjort til livstid eller mindre. Berithe Andersdotter fra Strinda sonet en straff på 12 år for fødsel i dølgsmål. Fra rettsdokumenter den 15. mai 1772 står det litt om soningsforholdene til Berithe, som var 24 år da oppsynsmannen Jens Lund i Tukthuset hadde samleie med henne og ble pågrepet i sengen til fangen.⁴¹ Det er slike historier som vitner mot grove overgrep mot de kvinnelige fangene.

³⁶ Forsberg 2014: 95

³⁷ Grankvist 1982: 242-243

³⁸ Altaboka 2002: 21

³⁹ Altaboka 2002: 21

⁴⁰ Bugge 1969: 45

⁴¹ Bugge 1969: 61

Flere av de kvinnene, som sonet dom for å ha født i dølgsmål, fikk ikke benådning, da de var lukrative for Tukthuset. De har blitt gode vevere og var en god inntekt for anlegget. I 1791 var det 3 innsatte som hadde sittet inne i over 11 år for dølgsmål, og disse skulle ha vært benådet for lengst etter de nye strafferammene.⁴² Tukthuset hadde vanskeligheter med å sette fri de som var flinke og arbeidet godt. De som var ble satt fri hadde gode muligheter til jobb etter ent soning, og det kommer frem at embetsmenn, blant annet presten ved Tukthuset, hadde gode kontakter med arbeidsgivere.⁴³ Inntjening hadde slik sett en betydning for straff.

2.2 Kulturminneverdier og fredningsvedtak

For å forstå bedre hvilke kulturminneverdier Tukthuset har, skal jeg gå litt dypere inn i teoretiske perspektiver, for å se hva som regnes som et kulturminne og hvilke verdier Tukthuset har samt fredningsvedtak.

Riksantikvaren ga ut et informasjonshefte *Alle tiders kulturminner*, som gir svar på noen kjernesporsmål på hva kulturminner er: «[K]ulturarven utgjør vår kollektive hukommelse om tidligere generasjoners samfunn og levevilkår. Mennesker har i all tid satt spor etter seg i våre omgivelser»⁴⁴ Disse sporene fra fortidens kulturminner er viktige å ta vare på og forvaltes best mulig for oss som lever i dag og til framtidens generasjoner.

Tukthuset representerer et kulturminne som forteller noe om historien og minner oss noe om fortiden. Anlegget er representerer mer enn bygget. Et sitat fra professor Anne Eriksen passer godt: «For minner er ikke stein, bygningsrester og landskapsformasjoner, minner finnes i menneskene selv som resultatet av en mental prosess».⁴⁵ Tukthuset styrker og bekrefter at det ikke bare er en bygning som er kulturminnet, men historien til bygget gjør at samfunnet minnes sin egen fortid gjennom en mental prosess.

Privat eiendom skulle fredes, som et resultat av at bygningsfredningsloven vedtatt i 1920. Riksantikvaren laget derfor en liste over statens kulturhistoriske bygninger, som finnes i Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevarings årbøker for 1933 og 1934.⁴⁶ Disse

⁴² Bugge 1969: 100

⁴³ Bugge 1969: 132

⁴⁴ Riksantikvaren 2001: 2

⁴⁵ Eriksen 1999: 120

⁴⁶ Riksantikvaren 2020

bygningene fikk et administrativt vern, slik at byggene som var ført opp på denne listen måtte innom Riksantikvaren for vurdering om rivning, salg eller endringer.

Fredningsvernet var likevel ikke tilstrekkelig. Tukthusanlegget sto på listen over statens gamle bygninger og ble administrativt fredet i 1934.⁴⁷ Denne praksisen med administrativt fredede bygg viste seg å være utfordrende, da denne verneformen ikke er lovhjemlet. Selv om Riksantikvaren behandlet disse bygningene som fredet, viste det seg at denne verneformen ikke var tilstrekkelig. Deler av Tukthusanlegget ble revet på begynnelsen av 70-tallet, i forbindelse med tomt og parkeringsplass for det nye politihuset.

Staten har et ansvar å forvalte sine eiendommer med kulturhistorisk verdi. For å gi et bedre vern av felleskapets verdier fikk kulturminneloven i 2000 en ny paragraf 22a, som ga mulighet til å frede statens eiendommer ved forskrift.⁴⁸ Riksantikvaren kunne derfor frede mange anlegg samtidig med denne nye paragrafen. 2013 ble Tukthuset og lagmannsrettsbygningen forskriftsfredet. Fredningen omfattet både eksteriør og interiør, der formålet med bevaringen av bygningene skulle gi et eksempel på tidligere Tukthusbygning. Lagmannsrettsbygningen der interiøret i lagmannsrettsalen består av opprinnelige deler fra både da den var Tukthuskirke og rettsal er av verdi.

2.3 Intervju med eiere

Intervju med Øystein Ekroll:

Hva er din oppfatning av hvordan kulturminneverdier i Tukthuset kan brukes for å formidle historien om de som måtte være der ufrivillig? «Mi erfaring er at konkrete ting kan opplevast sterkare enn ord for at folk skal forstå historia. T.d. ei celledør med lås og mateluke, jerngitter foran vindauga, høge gjerder der ingen kan sjå ut eller inn – slike ting skaper sterke bilder hos folk som opplever det».

Hvordan ønsker du å formidle historien om Tukthuset framover? «Som eit senter både for straff og rehabilitering. Målet var jo opprinnelig at folk vart sette inn her for på sikt å bli gode og nyttige samfunnsmedlemmer, lære å arbeide i eit yrke og deretter livnære seg ved eige arbeid og ikkje ligge samfunnet til last eller byrde. Å berre legge vekt på straffedelen blir

⁴⁷ Riksantikvaren 2011

⁴⁸ Riksantikvaren 2020

einsidig. Dette var ein del av eit europeisk 'disiplineringsprosjekt' frå styresmaktene si side for å forme innbyggerane etter kongens/statens ideal. Liknande anlegg finst over heile Vest-Europa frå 1600-talet og framover».

Hva kan gjøres slik at man ikke glemmer at det en gang var en anstalt for mennesker i en vanskelig periode? «Det bør lagast eit formidlingsprosjekt der enkeltskjebner gjennom nesten 300 år som tukthus med kan trekkast fram, både kvinner og menn med ulik bakgrunn og historie. Frå 1800-talet finst det også fotografi av ein del innsette, og det finst mange produkt som er laga av dei innsette».

Intervju med Trygve Bragstad:

Hva er din oppfatning av hvordan kulturminneverdier i Tukthuset kan brukes å formidle historien om de som måtte være der ufrivillig? «Først vil jeg si at da Øystein og jeg kjøpte anlegget var et av målene å formidle anleggets historie. Her skiller vi nok ut fra andre kjøpere. For oss har det blant andet betydning at vi har planlagt for at salen skal ha offentlig bruk. (kan utdypes), vi bruker penger på å få drivgassflaskene ut fra hvelvkjelleren og kirkedøren tilbake (slik at man kan ha fornuftige omvisninger).

Hel gjenoppbygging er også viktig for å formidle anlegget. For i stedet for to frittstående hus vil besøkende nå skjønne at det er et anlegg. Så må vi jo beholde elementene som viser anlegget, slik som gitter foran vinduet, de gamle fengsels-portene (som vi ikke ennå vet hvor vi skal plassere), mm. Vi vil gjenskape direktørens lysthus for å lage en kontrast til de innsatte. Vi diskuterer "hvor mye grønt" kan vi ha inne i fengselsgården, før vi ødelegger inntrykket av hvordan det var som fengselsgård».

Hvordan ønsker du å formidle historien om Tukthuset framover? «Vi har 87 hyllemeter arkiv, vi har det eneste stående tukthus, og justismuseet har mange gjenstander. Vi har altså mye å formidle Jeg tenker at viktige elementer er:

- Ta imot grupper som vil ha omvisning
- Sikre at salen er i offentlig bruk, og at de som kommer hit kan få info om anlegget (på papir eller mobil)
- Ha et bokprosjekt frem mot 300 årsjubileet i 2032/33
- Bruke romanen *Klokken på Kalvskinnet*. Få lærere til å bruke den i undervisning, kombinert med besøk. Formidle den på andre måter (se ditt spørsmål under)

- La en elektronisk formidling forbipasserende/besøkende kan få opp, f.eks. med QR-kode
- Lage en utstilling som formidler anlegget.»

Hva kan gjøres slik at man ikke glemmer at det en gang var en anstalt for mennesker i en vanskelig periode? «Formidle den, j.fr punktet over. Og da vil jeg understreke poenget en gang til, med at Øystein og jeg skiller oss fra andre kjøpere med et det er fundamentet for vår tenking. Det betyr altså noe hvem som eier et kulturminne».

Trygve Bragstad har et ønske om at Orkester Nord eller andre kan framføre en operaversjon om forholdene på Tukthuset og fremføre den i det tidligere kirkerommet. Kristian Kristiansens bok *Klokken på Kalvskinnet* er en roman som forteller om forholdene på 1800-tallet og det er denne fortellingen han ønsker i en operaversjon.⁴⁹ Dette er et utvidet svar fra Bragstad under spørsmålet: «Hvordan ønsker du å formidle historien om Tukthuset framover?»

Ut fra intervjuene med Øystein Ekroll og Trygve Bragstad sitter jeg igjen med at dette er to personer som er genuint opptatt av historie og ønsker å ta vare på Tukthuset. Måten de ønsker å formidle historien på er en styrke, og dette kan fører til at flere historier fra Tukthuset blir bevart for ettertiden.

3. Funn og drøfting

3.2 Arkitektur

Bygningsmiljøet på Kalvskinnet er fult av antikvariske perler med vakre fasader, der mange av disse historiske bygningene er institusjonsbygg og flere av disse ligger tett ved Lagmannsrettsbygningen. Noen av disse byggene er av nasjonal betydning og er fredet, slik som Fattighuset (1721), Thomas Angells stuer (1770), Kriminalasylet (1835).⁵⁰ Lagmannsrettsbygningen skal ha vært ferdigstilt i 1733, bygningen hadde to sidefløyer som lukket gårdsplassen mot Tukthuset, men i 1942 brant østre sidefløy ned.

Hvis man gjør en arkitekturisk analyse av bygget, etter egen befarings og ut fra det jeg har lært av studiet i kulturminneforvaltning, så kan man slå fast at stilen er i tråd med trøndersk panelarkitektur. Bygningen er oppført av laftet tømmer i to etasjer, og har utvendig stående

⁴⁹ Epost-korrespondanse Trygve Bragstad 29.04.2021

⁵⁰ Nedregård 1998

panel. Fasaden, sett fra sydøst, har to inngangspartier med to innadslående pardører. Vinduene er lavere i overetasjen og er av en to-ramstyp. I første etasje er vinduene større og de har kryssposter. Huset har tak med krum rødt tegl. Fasaden, sett fra nordøst med gårdsfasaden, har vindu hvor gitteret fremdeles er i behold. Midt på veggen i andre etasje er det et korsvindu og over den henger tukthusets samlingsklokke.

Lagmannsrettsbygningen er et godt eksempel på en bygning med høy arkitektoniske verdier og passer godt inn i bygningsmiljøet på Kalvskinnet, slike «kulturmiljøer vitner om både kontinuitet og endringer gjennom tidene, og er et viktig grunnlag for vår tolkning og forståelse av fortiden».⁵¹ Slik sett kan Lagmannsrettsbygningen være betydningsfullt i kulturarven.

3.2 Lagmannsrettsbygningen

På utsiden av Lagmannsrettsbygningen henger det en plakket som er satt opp av Trondhjems historiske forening i 1980.

«LAGMANNSRETTE
OPPFØRT 1732 SOM KIRKEROM OG VERKSTEDER FOR TUKTHUSET.
MOT ØST BLE DET PRODUSERT TOBAKK, I VEST LINTØY.
KONGEBESØK 1733.
NOE FORHØYD OG UTVIDET 1772-73, ARKITEKT HEINRICH K ÜHNEMANN
. OMBYGD 1920, ARKITEKT OLVAR IBSEN, OG RESTAURERT 2005 FOR
FROSTATING LAGMANNSRETT.
PÅ NORDSIDA MOT GÅRDSPLASSEN HENGER TUKTHUSETS SAMKLINGSKLOKKE. THF.»⁵²

Den eldste bygningen er og også den som er best bevart. Stortinget besluttet 16. juli 1921 at bygget skulle ombygges til rettslokale for Gula- og Frostatings lagmannsrett, etter tegninger av Olvar Ibsen.⁵³ Det ble vedtatt at bygget skulle beholde sin karakter, der anstaltens kirke var viktig å bevare. Kirkerommet, som var midt i bygget, går igjennom to etasjer. I andre etasje er det et voktergalleri, som går rundt kirkesalen på tre sider. Kirkerommet ble omgjort til lagmannsrettsal og inventaret ble tatt ut. Verkstedet, som var i underetasjen, og i overetasjen, hvor sovesalen lå på hver side av kirkerommet, ble sidefløyene delvis forandret

⁵¹ Riksantikvaren 2001: 2

⁵² Christiansen 2009: 82

⁵³ Grankvist 1997: 74

til kontorer i forbindelse med lagrettslokalet. Byggets fasade ble forandret, og der ble det satt inn to dører og vinduer.⁵⁴ Beskrivelsen viser funksjonene til rommene.

Tukthuset brant og derfor kan arkivene fortelle oss mer om bygget. 19. januar 1942 står det at brannvesenet rykket ut og at røyken veltet kraftig opp fra sidefløyen til Lagmannsretten.⁵⁵

Det var fare for storbrann i de gamle trebygningene, som ligger i nærheten av Lagmannsrettsbygningen, og det var 98 fanger som sonet i Tukthusbygningene og 30 av dem var innesperret i tre rom som var i andre etasje i den østre fløy.⁵⁶ Det gir oss et innblikk hvor fangene var innesperret. Det var fangerom, med plass til 10 stykker i hvert rom, og dette stemmer overens med tidligere kilder hvor det står at fangene var fordelt over hver arbeidsplass.

Brann kan gjøre uopprettelig skade på kulturminner. Ifølge *Adresseavisen* jobbet fangene tidlig på dagen i snekkerverkstedet.⁵⁷ Verkstedet var i 1. etasje og i kjelleren var det vaskeri. Fangene merket at det kom røyk, da de var innelåst fra underetasjen og de fikk slått alarm. Fængselsbetjentene hadde ikke merket noe, men da de kom fram var snekkerverkstedet overtent og de prøvde å finne vannslangen som allerede var forkullet. Fangene ble reddet ut og politiet passet på dem.⁵⁸ Brannvesenet brukte 10 vann slanger og fikk kontroll over brannen i løpet av noen timer, og begrenset brannen til den ene fløyen i sørlig retning opp mot Erling skakkes gate som ble helt ødelagt.⁵⁹ Det at anlegget ikke var en helt lukket firkant, gjorde nok at brannen begrenset seg til den ene delen.

Lagmannsrettsalen i Tukthuskirken har også fungert som teatersal med historier om lov og rett som tema. Høsten 1997 hadde Teaterlaget BUL en forestilling *Under klokken på Kalvskinnnet* og forestillingen var om Trondheims rettshistorie.⁶⁰ 100-årsjubileet for det første samiske landsmøtet i Trondheim hadde 20 år senere en forestilling *Fra Kautokeino til Kalvskinnnet*. Dette teaterstykket handlet om Elen Skum, som satt 13 år på Tukthuset.⁶¹ Dette viser at minnene om fangene og om kvinnene fra Kautokeino-opprøret blir formidlet gjennom teater.

⁵⁴ Christiansen 2009: 82

⁵⁵ Ukjent forfatter 20.02.1942

⁵⁶ Ukjent forfatter 20.02.1942

⁵⁷ Ukjent forfatter 20.02.1942

⁵⁸ Ukjent forfatter 20.02.1942

⁵⁹ Ukjent forfatter 20.02.1942

⁶⁰ Sonstad 1997

⁶¹ Bergesen 2017

Teaterforestillinger har en funksjon som underholdningsforum og formidler kulturminner og historier. I dette tilfellet er forestillingene knyttet direkte til kulturminnene i Tukthuset og skapt med utgangspunkt i personlige minner. Det at slike teaterstykker blir spilt i autentiske lokaler gir en nærhet til begivenhetene. I boken *Historie, minne og myte* forklarer Anne Eriksen at «For å ha en slik tyngde er det imidlertid viktig at forbindelsen til «ordentlig» historie er ivaretatt».⁶² Forestillingen *Fra Kautokeino til Kalvskinnet* var et samarbeidsprosjekt mellom NTNU Vitenskapsmuseet og Norsk rettsmuseum.⁶³ Dette er noe som gjorde at historien ble ivaretatt.

I 2017 solgte Entra Eiendom tukthuset til to privatpersoner. Øystein Ekroll og Trygve Bragstad, og Sivilingeniør Godhaven AS og Norconsult AS, samarbeider med eierselskapet Tukthuset Trondheim AS. Disse har utarbeidet en plan for utbygging av leiligheter og som også omfatter gjenskapning av barokkhage og lysthus.⁶⁴ Det at to privatpersoner, som er sterkt interessert i kulturminne og fortidsinteresser, kjøper bygningene, er med på å bidra til at Tukthuset blir bevart.

I dag er bygget på mange måter fylt av musikk. Senter for tidligmusikk, som er stiftelsen bak Barokkfest tidligmusikkfestival, flyttet i oktober 2020 inn i lagmansrettsbygningen på Kalvskinnet.⁶⁵ De skal bruke det tidlige kirkerommet fra 1733 til konsert og øvingsplass. Ifølge Martin Wåhlberg, som er leder for Barokkfest og Orkester Nord, har bygget en spesiell akustikk, da bygningen har beholdt store deler av strukturen siden 1700-tallet.⁶⁶ På denne måten blir bygget tatt i bruk.

Nå som inventaret fra lagretten er borte, blir salen fylt med rekonstruerte instrumenter som skal gjenskape musikken fra 1700-tallet. Senter for tidligmusikk har, gjennom en innsamlingsaksjon, et mål å få samlet inn nok penger til større historiske instrumenter. Blant annet cembalo, orgel og hammerklaver. De er allerede på god vei til å nå dette målet.⁶⁷ Ved at senter for tidligmusikk bruker den gamle kirkesalen til konserter med musikk fra 1700-tallet, vil gi de besøkende en innlevelse av musikken som var i bruk utenfor Tukthuset i denne

⁶² Eriksen 1999: 159

⁶³ Bergesen 2017

⁶⁴ Fagernes 2017

⁶⁵ Bergesen 2017

⁶⁶ Bergesen 2017

⁶⁷ Bergesen 2017

perioden, samt at publikum får oppleve den spesielle atmosfæren i bygget med interiør fra kirke og rettssal.

Vanskelig kulturarv der historier om noen av de kvinnelige innsatte på Tukthuset, vitner om grove overgrep og urett mot de kvinnelige innsatte. Er det ikke på tide å videreformidle og synliggjøre disse historiene i dag? Professor Sharon Macdonald har stilt spørsmål om slike vanskelige minner fra andre verdenskrig, slik det tidligere i oppgaven har blitt pekt på, om de fremdeles er like problematiske. Hennes argumentasjon innebærer at jo lenger ut i historien man kommer, jo lettere blir det å snakke om slike kulturminner. Hendelsene på Tukthuset, fant sted på 1700-1800 tallet, og burde være mulig å synliggjøre i dag. Tukthuset kan betraktes som et tankevekkende kulturminne om enkeltskjebner, som kan si oss noe om hvordan straff, soning og rehabilitering har endret seg over tid.

4. Konklusjon

Tukthuset er et godt eksempel på et institusjonsbygg med en fin arkitekturisk fasade, der også historien om individene kommer frem. Funnene i oppgaven peker mot at grunneierne av Tukthuset ønsker å bevare den vanskelige kulturarven som minnested. Interjuvene gir svar på hvordan eierne ønsker å forvalte historien til bygget og menneskene. De ønsker å sette søkelys på institusjonshistorien og enkeltindividene, enten ved å ha teaterforestillinger eller utstillinger. De har også leid ut Lagmannsrettsalen til Senter for tidligmusikk, noe som gjør at kulturminnet blir aktivt brukt. Trygve Bragstad sier i intervjuet at «Det betyr altså noe hvem som eier et kulturminne».

Vanskelig kulturarv i Tukthuset er kanskje ikke lenger så vanskelig. Det er tross alt historier som skjedde langt tilbake i tid, og noen av enkeltindividers historier har kommet fram i lyset ved teaterforestillinger. Minnene, av de som satt ufrivillig inne i Tukthuset, sier noe om utviklingen i rettssystemet. Konklusjonen på problemstillingen må være å ta vare på begge deler, både en fasade og enkeltindividers historie. I dag står Tukthuset i en enestående posisjon til å ta vare på kulturminnet, da eierne er genuint opptatt av å ta vare på historiene.

Litteratur

Lover og forskrifter:

Kulturminneloven (1979). Lov om kulturminner (LOV-1978-06-09-50). Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>

Bøker:

Alta historielag (2002). *Slekters gang*. Altaboka.

Breivik, T. (2010). *Rett til innsyn, bruk av arkiv*. Oslo: ABM-utvikling

Bugge, K. (1969). *Fullbyrdelsen av frihetsstraff i det 18. århundre: fengselsvesenets historie nordenfjells i det 18. århundre: en undersøkelse bygget på forholdene i det daværende Trondhjems Stift*. Universitetsforlaget.

Christiansen, P. (2009). *Hus med hedersmerke. Historiske bygninger i Trondheim*. Tapir.

Eriksen, A. (1999). *Historie, minne og myte*. Oslo: Pax

Forsberg, T. (2014). *De forvillede i troen?* Koloen Forlag AS.

Gjørsv, A. B. (2012). *Rapport fra 22. juli-kommisjonen*.

Grankvist, R. (1982). *Nidaros kirkes spital 700 år, Trondhjems hospital 1277-1977*.

Grankvist, R. (1997). *Omsorg i 1000 år. Trondheim kommune. Avdeling helse og omsorg*.

Nordby, H. (2000). *Tatt og forlatt, lettferdige kvinner i Bergen*. Bergen: Det hanseatiske museum og Schøtstuene.

Statsarkivet, Trondheim. *Fangeprotokol. Fortegnelse over fanger i Trondhjems Tugthus 13.8. 1853 til 31.10.1885*.

Swensen, G. (2013). *Å lage kulturminner: hvordan kulturarv forstås, formes og forvaltes*. Novus.

Tjora, A. (2021). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (4. utg.). Oslo: Gyldendal

Riksantikvaren. (2013). *Regjeringskvartalet. Riksantikvarens utredning om vern og ny bruk*.

Zorgdrager, N. (1997). *De rettferdiges strid. Kautokeino 1852. Samisk motstand mot norsk kolonialisme*. Vett og Viten as og Norsk Folkemuseum.

Hefte

Riksantikvaren. (2001). *Alle tiders kulturminner: hvorfor og hvordan verner vi viktige kulturminner og kulturmiljøer*.

Artikler

Bergesen, N. (2017). «Jomfru Marja» skulle halshugges i Trondheim. I *Adresseavisen* 04.02.2017.

Fagernes, A. B. (2017). De vil bygge 15 nye leiligheter på Tukthuset. I *Adresseavisen*, 28.08.2017.

Hoel, O. J. (2020). Tukthuset blir byens nye konsertlokale. I *Adresseavisen*, 04.07.2020.

Nedregård, H. (1998). Antikvariske perler tett i tett. I *Adresseavisen* 18.08.1998.

Macdonald, S. (2016) Is 'Difficult Heritage' Still 'Difficult'? Sist hentet fra: [\(PDF\) Is 'Difficult Heritage' Still 'Difficult'? Why Public Acknowledgment of Past Perpetration May No Longer Be So Unsettling to Collective Identities | Sharon Macdonald - Academia.edu](#)

Sonstad, K. J. (1997). Lov og rett i Trondheim. I *Adresseavisen*, 11.01.1997.

Ukjent forfatter. (1942). Kretsfengselet herjet av brann. I *Adresseavisen*, 20.02.1942.

Ukjent forfatter. (1942). Ransaffære for lagmannsretten. I *Adresseavisen*, 08.12.1942.

Ukjent forfatter. (1979). Fortidsminneforeningen gir opp Kongens gate 85. I *Adresseavisen* 01.03.1979.

Åldstedt, F. (2005). Lagmannsretten vil hjem. I *Adresseavisen*

Internett:

Riksantikvaren (2011). Kompleks 478001 Erling Skakkesgt. 60/Kongensgate 85, Trondheim. Sist hentet 13.05.2021 fra <https://www.riksantikvaren.no/wp-content/uploads/2019/10/erlingskakkesgate60ogkongensgate85252ctrondheim.pdf>

Riksantikvaren (2020). Landsverneplaner. Sist hentet 15.05.2021 fra <https://www.riksantikvaren.no/prosjekter/landsverneplaner>

Riksantikvaren (2020). Fredning av statens kulturhistoriske eiendommer. Sist hentet 16.05.2021 fra <https://www.riksantikvaren.no/veileder/bakgrunn-for-ske/#section4>

Riksantikvaren (2021). Ordforklaringer. Sist hentet 16.05.2021 fra <https://www.riksantikvaren.no/ordlister-med-ordforklaringer-bokmal>

Intervju

Mailintervju med Trygve Bragstad 29.04.2021

Mailintervju med Øystein Ekroll 29.04.2021

